

ВІДГУКИ ТА РЕЦЕНЗІЇ

УДК 343.97

DOI: <https://doi.org/10.32631/vca.2025.2.63>

Юрій Володимирович ОРЛОВ,
доктор юридичних наук, професор
(Харківський національний університет
внутрішніх справ, м. Харків)

ВІДГУК НА МОНОГРАФІЮ ПОЛЯХ ЄВГЕНІЇ ВОЛОДИМИРІВНИ ЗА ТЕМОЮ «ПОРУШЕННЯ НЕДОТОРКАНОСТІ ПРИВАТНОГО ЖИТТЯ: КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ЗАПОБІГАННЯ» (ХАРКІВ, 2025)¹

Приватність як соціальна цінність і благо визнається та гарантується у будь-якому суспільстві ліберального устрою. Зрозуміла річ, йдеться не про політичні декорації й стилізовану під параметрію правової, демократичної та соціальної держави конструкцію основного закону, а про дійсність у всьому її багатоманітті: *substantia* (матерія та діяльність), *cogito* (мислення), *affectio* (переживання, екзистенція) та *fidei, sacramentum* (віра, причастя). Лише у такій єдності будь-який соціальний феномен набуває своєї повноти, повноважності. Так само й із приватністю, як одночасно концептом, реальним проявом буття, пов'язаним із конкретною людиною, його переживанням як власного проявлення та, водночас, проявлення інших, рівних у своїй гідності (у модусі *sacramentum*) носіїв особистісної самоцінності. Будь-яке розчленування цієї цілісності тягне за собою втрату приватності як дійсного блага і реальної цінності. Відтак явним маркером суспільства спектаклю (за Гі Дебором), суспільства вищого ступеня симуляції свободи, зрештою – недемократичного політичного режиму, є

¹ Полях Є. В. Порушення недоторканості приватного життя: кримінологічна характеристика та запобігання : монографія / За наук. ред. О. В. Новікова ; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса Нац. Акад. прав. Наук України. Харків : Право, 2025. 344 с.

імітативна модель гарантування й захисту недоторканності приватного життя особи. І навпаки: через інституційну розбудову механізму дієвих гарантій і захисту означеного блага, через забезпечення повноти концепту (в тому числі визначеного мовою закону), мислення, екзистенції (як переживання внутрішнього громадянського запиту, потреби у свободі), діяльності і дійсності побутування приватності людини як найвищої соціальної цінності – проступає шлях до зміцнення реальних засад демократичного, ліберального устрою.

В цьому контексті не потребує, вочевидь, особливої аргументації думка про те, що саме за ці засади, за можливість ідентифікувати себе із європейською цивілізаційною сім'єю народів, за реальне входження до неї триває оборонна війна України проти агресії російської федерації. Можливо висловитись навіть так: триває багаторівнева (онтологічна, концептуальна, метафізична) війна проти знецінення людини, проти знецінення та пригнічення свободи. Свобода ж не мислиться поза вільною від втручання у приватне життя особистістю. Свобода – породження конвенційного поля взаємоповажних приватностей, в центрі якого – ідея гідності. Тож триваюча російсько-українська війна – це в тому числі й війна за утвердження гідності у рівності (платонівська ізотимія) проти ресентимнтераної гідності у домінуванні (платонівська мегалотимія).

Може здатися, що викладена абстрактна інтродукція увидить в бік від конкретного предмету дослідження Євгенії Володимирівни Полях. Проте мало що було б таким хибним, як вважати, що запобігання порушенню приватного життя має другорядне значення для перемоги України у війні проти агресивної росії. Адже йдеться про перемогу не у фізичному, а у метафізичному, екзистенційному значенні. Чи може вважатися перемогою втрата Україною свого ціннісного ідентичнісного осердя внаслідок посилення недемократичних тенденцій поруч з відновленням контролю над всією територією у міжнародно визнаних кордонах? Питання риторичне. Тому слід не допустити фатальних помилок при виході України зі стану війни, при побудові нового миру, що має сприяти зміцненню республіканських, демократичних, правових, соціальних засадах Української держави та відкритого ліберального суспільства. Й одним з механізмів такого убезпечення є ефективне запобігання порушенню недоторканності приватного життя. Саме на цей результат, на його наукове забезпечення спрямоване монографічне дослідження Євгенії Володимирівни Полях, яке, відтак, окрім актуальності та значущості теоретичної має безпосередню прикладну важливість як у сфері захисту прав і свобод людини, так і у політичній сфері – сприяння утриманню мисленнєвої та діяльнісної установки на цінність людини у період війни та у повоєнній перспективі.

Монографія містить всі необхідні, визначені як вимогами наукової раціональності, академічної традиції, так і нормативними вимогами компоненти наукової праці на здобуття наукового ступеня доктора філософії: опис методології, критичний аналіз досягнень більшості попередніх дослідників цієї та суміжних проблем, масштабний предметно-

змістовний компонент, достатню та репрезентативну емпіричну базу, необхідну апробацію результатів дослідження.

Основні положення, висновки та рекомендації, що сформульовані авторкою у монографії, мають відповідний рівень обґрунтованості. Не в останню чергу цього вдалося досягти завдяки використанню широкого кола наукової літератури як з проблем кримінології, кримінального, конституційного, адміністративного права, так і суміжних із правовою галуззю знань, а також емпіричних джерел. Зокрема, в ході дослідження було отримано та опрацьовано статистичну інформацію Офісу Генерального прокурора про зареєстровані (обліковані) в Україні кримінальні правопорушення проти приватності за 2015–2024 рр.; статистичні дані обласних прокуратур про зареєстровані (обліковані) в Україні кримінальні правопорушення проти приватності за 2015–2024 рр.; дані статистичної звітності судової влади України за 2015–2024 рр. щодо осіб, які були засуджені за кримінальні правопорушення проти приватності; дані ЄДРСР щодо ухвалених судом рішень із кримінальних проваджень за фактами вчинення кримінальних правопорушень проти приватності; дані Державної служби статистики України; результати двох опитувань з проблем порушення недоторканності приватного життя, які проводилися шляхом анкетування окремо серед працівників правоохоронних органів та суддів і населення в цілому.

Монографія презентує низку положень, що становлять наукову новизну. Вперше здійснено кримінологічну характеристику порушень недоторканності приватного життя в Україні за 2015–2024 рр., зокрема, встановлено, що їх рівень у середньому складає 258 зареєстрованих кримінальних правопорушень на рік, а відсоток у загальній структурі правопорушень проти приватності (загальна та найбільш поширені спеціальні норми) – близько 12%; обчислено «ціну» порушень недоторканності приватного життя та виокремлено соціально-психологічні, соціально-економічні та міжнародно-правові наслідки від негативного впливу таких порушень на хід розвитку держави та самопочуття громадян; обґрунтовано думку про високий рівень латентності порушень приватності та з'ясовано, що співвідношення між потенційно облікованими та невідомими фактами втручання у право на приватне життя наближене до 1:9, на яке впливають чинники об'єктивного та суб'єктивного характеру; запропоновано стратегічні напрями запобіжного впливу.

Низку доктринальних положень було удосконалено, а деякі набули подальшого розвитку. Це стосується питань детермінації, заходів обструкції криміногенних факторів відповідного значення тощо.

Розділ 1 «Теоретико-методологічні засади дослідження порушення недоторканності приватного життя» відповідає узвичаєній логіці викладу інтелектуального орієнтування до основної частини дослідження, що презентує оперативний словник, формує передумови для одноманітного розуміння вихідних категорій наукового пошуку, а також стану його фактичної розробленості, з яких виводяться обриси відповідних лакун.

Відтак закономірно у цьому розділі надається опис і пояснення передумов і змісту конституційного права особи на недоторканність приватного життя як фундаментального особистого права людини, контурів законодавчої конструкції, що забезпечує його охорону в Україні, а також наявний стан наукової розробленості проблем такої охорони і методологічні засади розгортання наукового пошуку за цим напрямом.

Останнє варто окремо відзначити, адже для монографічних робіт, що є удосконаленою проєкцією дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії, зазвичай, не є характерним звернення до питань методології. Водночас авторка та її науковий редактор вирішили піти дещо інакшим, більш складним за рівнем інтелектуальних викликів шляхом, звернувшись до спроб філософського осягнення й окреслення базових засновків, окремих установок та підходів у пізнанні кримінальних практик, що посягають на сферу приватності.

Розділ 2 «Кримінологічна характеристика порушення недоторканності приватного життя» вміщує в себе п'ять підрозділів, спрямованих на конструювання інформаційної моделі кримінальної активності у згаданій сфері. Такі моделі в кримінології виконують описову (діагностичну), пояснювальну задачі та є підґрунтям для розгортання практико-перетворювальних концептів, концепцій, що в подальшому здатні бути втілені у реальну запобіжну діяльність. У зв'язку з цим відмічаю відповідність і цієї структурної частини дослідження, послідовності її розміщення та змістовного насичення академічній традиції, логіці і запитам наукового забезпечення запобігання злочинності, в тому числі й порушень недоторканності приватного життя.

Обґрунтованими й такими, що заслуговують на увагу слід визнати судження, які описують стан злочинності проти приватності загалом та кримінальних правопорушень, передбачених ст. 182 КК України, зокрема. Так, визначальним складом у структурі правопорушень проти приватності є ст. 162 КК України (87%), тоді як порушення недоторканності приватного життя складають лише близько 12%. Дослідження ж рівня судимості вказало на наявність всього 24 вироків за ст. 182 КК України за досліджуваний період. Загальна амплітуда коливання динаміки кримінальних правопорушень недоторканності приватного життя сягала від -63,87 % до +308,33 %: у період 2015–2021 рр. спостерігається поступове збільшення кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень недоторканності приватного життя, різкий спад у 2022 р. спровокований повномасштабним вторгненням росії, та збільшення показника у 2023 р. В дослідженні встановлено хвилеподібний характер показників злочинної інтенсивності.

Загалом позитивно можна оцінити й творчий підхід до дослідження осіб кримінальних правопорушників, застосований в роботі. На підставі результатів опитування, контент-аналізу публікацій у медіа, дослідження судових рішень проведено категоризацію способів порушень приватного життя, що включає такі блоки, як фішинг; хакінг; перевищення службових

повноважень чи зловживання ними; використання технічних засобів як аудіо-, відео, фотофіксації, так і для поширення інформації. Здійснено категоризацію осіб кримінальних правопорушників за двома критеріями – цілеспрямованість злочинної поведінки та наявність доступу до персональних даних потерпілих.

Не позбавленим наукового інтересу є й запропоновані Євгенією Володимирівною обчислення ціни злочинності, визначення розміру моральної шкоди, які показали, що оцінка страждань, надана судами України в межах заявлених позовних вимог на відшкодування такої шкоди, є у 2065 разів нижчою від мінімального розміру матеріальних збитків виключно від облікованих порушень за ч. 2 ст. 182 КК України. Водночас авторка не обмежилась персоналізованим грошовим виміром оцінки ціни злочинності й звернула свою увагу на соціальні наслідки від порушень недоторканності приватного життя, які, як встановлено в результаті дослідження, здебільшого зводяться до соціально-психологічних змін, зокрема, звикання людей до порушень приватності як до норми поведінки чи приєднання до практики таких порушень, а також втрати репутації, стигматизації, психологічного тиску, стресу, формування недовіри до соціуму та правоохоронних органів тощо. Також соціальні наслідки можуть мати й міжнародно-правовий та соціально-економічний характер, однак всі три представлені групи не вичерпують проблеми негативних змін суспільного життя та суспільної свідомості.

Імпонує й намагання встановити обсяги латентної частини кримінальних правопорушень, передбачених ст. 182 КК України, за допомогою емпіричних методів пізнання, комбінуючи їх з теоретичними узагальненнями сформувати наукове уявлення про межовий вид латентності досліджуваного виду кримінальної активності, мережу її об'єктивних та суб'єктивних чинників.

Довершує теоретико-кримінологічну модель стану кримінальних правопорушень, передбачених ст. 182 КК України, аналіз їх детермінаційного комплексу. В останньому обґрунтовано виділено, описано та пояснено такі: чинники, що пов'язані з цифровізацією суспільних відносин; чинники, що пов'язані з недостатнім захистом інформації; чинники, що пов'язані з роботою правоохоронних органів, а також соціально-економічні, соціально-політичні (правові), соціально-культурні та віктимологічні чинники.

Позитивно слід оцінити і ту частину дослідження, яка присвячена питанням запобігання порушенню недоторканності приватного життя (розділ 3). Недругорядним за значенням є той факт, що розгортання мислення за означеним напрямом відбувається не у «вакуумі», а відштовхуючись від ґрунтового аналізу міжнародного та зарубіжного досвіду відповідних кримінально-превентивних практик. Презентуються результати порівняння на відповідність вітчизняних підходів і тих, що зафіксовані у актах Ради Європи та Європейського Союзу. Останнє є особливо актуальним та затребуваним в контексті інтенсифікації

євроінтеграційного руху України. В цьому ж сенсі цікавими та корисними виявляються результати аналізу досвід захисту приватності у ФРН, Великій Британії, Японії, США. Виділені авторкою аналітичні моделі (регулююча та секторальна) у своєму компліментарному поєднанні здатні покращити й вітчизняну кримінологічну практику.

Надалі фокус увагу зміщується на проблеми кримінологічного стратегування у досліджуваних сфері та можливості удосконалення віктимологічного напрямку запобіжної діяльності. В цілому висловлені пропозиції щодо перспективних підходів, напрямів, заходів запобігання порушенню недоторканності приватного життя слід визнати слушними, обґрунтованими, в достатній мірі новаторськими й такими, що заслуговують на схвалення.

Загалом монографічне дослідження Євгенії Володимирівни Полях є класичним прикладом поєднання новаторства та розлогої академічної традиції. Саме такий підхід, така стилістика властива тому осередку живого кримінологічного мислення, що ретельно зберігається, плекається та розвивається в Науково-дослідному інституті вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України. Тож можна лише порадити монографію до глибокого та вдумливого, не квапливого читання, а також до використання як у науково-дослідній роботі, так і в освітньому процесі. Не буде вона надлишковою і для практичних працівників правоохоронних органів. Кожен, для кого проблеми забезпечення недоторканності приватного життя не є порожнім звуком, зможе вилучити з неї пізнавальну та прикладну користь.